

לעומת זאת יש שתי גירסות סותרות, שיש להן תימוכין. שימיעון פרס טען כי שמע על הפרשה כולה בפעם הראשונה כאשר באו אליו שלושת מורדי השב"כ וגילו לו את הפרשה כולה. זה היה ב-29 באוקטובר 1985.

אולם ראשיהממשלה פרס, הממונה הישיר על ראש השב"כ, לא נקט אז שום פעולה שהיא. הוא לא הודיע על כך גם לקודמו, יצחק שמיר, ולשרהביטחון, יצחק רבין — שני אנשים שעמם פעל לאחר מכן בצעה אחת. כחמש חודשים נקט פרס במדיניות של העלמה טוטאלית, כנראה מתוך תיקווה נאיבית שהעניין לא יתגלה.

הגירסה הנגדית היא של ראש השב"כ, אברהם שלום, שהעיד כי מסר על כל הפרשה לשימיעון פרס מייד עם כניסתו של זה לתפקיד ראשיהממשלה. זה היה באוקטובר 1985. שנה קודם לכן, וחצי שנה אחרי פרשת-האוטובוס עצמה, פירוש הדבר הוא שפרס ידע על הרצח ועל עדויותהשקר עוד בשלב שבו התנהלה החקירה של צוות-בלטמן, והניח לדברים להישמש — השקרים בפני וועדת-בלטמן, המישפט של איציק מרדכי, המישפט בבית-הדין המישפטי של השב"כ, ועוד.

אם נכונה גירסה זו, סביר גם להניח שראש השב"כ ריזח לקודמו של פרס, שמיר, כשזה כיהן כראשיממשלה.

יתכן שכל זה מסביר את התנהגותו של פרס אחרי שהתפוצצה הפרשה: סירובו למנות ועדת חקירה, תוך תשלום מס-שפתיים לצורך בחקירה; הדרת היועץ המישפטי ברגע המכריע; פרשת התנינה ועוד. אם הוא ידע על הפרשה בשלב מוקדם, ולא עשה דבר כדי לחקור אותה ולהסיק ממנה מסקנות, הרי סבירה התנהגותו לכל חקירה רצינית לאחר-מכן.

היו שחיפשו סיבות אחרות — חלופיות או נוספות — להתנהגותו של פרס בפרשה זו. אחת התיאוריות: פרס פחד שהפרשה תוביל לפיצוץ הממשלה, דבר שהוא לא רצה בו בגלל בעיית האמינות. או שחשש שמא בחירות חדשות על נושא זה תהיינה לרעת המערך, מפני שהליכוד היה מאשים אותו בדקירת סכין בגב הביטחון. אך יתכן כי הסיבה עמוקה עוד יותר. בראשית דרכו הציבורית היה שימיעון פרס הביטחוניסט כה"א הידיעה — עצם המושג הזה נוצר בשעתו על-ידי העולם הזה למענו. כאיש מישפטי-רדיהביטחון, שלא היה לו עבר קרבי בצה"ל, וכחסינו של דויד בן-גוריון, הפך פרס את הביטחון לאילל העומד מעל לכל.

האם חזר פרס בתשנ"ו 30 שנה אחורה? פרשת השב"כ נושאת בחובה משמעויות מוסריות, מדיניות וחברתיות כה עמוקות, עד כי המחדל הזה של פרס מאפיל על כל הישגיו בשנת תשמ"ו.

● מורדי השב"כ: המחיר

תכן כי תואר אישיהשנה היה צריך להינתן כמשתף לשלושת האנשים שגרמו לחשיפת הפרשה: ראובן חזק, פלג רדי ורפי מלכה. שניים מהם, רדי ומלכה, לא היו במקום האירוע. חזק היה שם בערב, אך עזב בשעה 2, שלוש שעות לפני ההסתערות, מפני שהיה עליו לטוס בבוקר לחו"ל.

בשיא הפרשה ניהלה מחלקת-כיווץ עלומה מערכת השמצות ולחישות נגד השלושה, וביחוד נגד ראובן חזק, העולה סיפורי-ידיון על יחסים אינטימיים עם פרקליטה נשואה, וכיוצא באלה. נעשה נסיון שיטתי לתאר את השלושה כשאפתנים שלוחי-ידיון, שביקשו להשתמש בפרשה כדי לקדם את עצמם, ולהרחיק את הממונה עליהם.

כל זה הוכר בצורה מפתיעה את המסע שניהלו ראשי מערכת הביטחון בצרפת, בשיא פרשת ריפוס, נגד האיש שחשף את הפרשה: קולונל פיקאר, ראש אמ"ן. איש זה היה קצין-מוריעין נאמן, אנטישמי כרוב עמיתיו, אך הוא הודע כאשר נוכח לרדת כי מרכת-הביטחון מעלילה עלילה על איש חידמפוש, מפברקת עדויות ומשבשת את הסדר התקין של החקירה. פיקאר, ולא אמיל זולא, היה הגיבור האמיתי של הפרשה הזו.

אין ספק כי השלושה פעלו מתוך מניעים אידיאליסטיים אמיתיים. כאנשי-שב"כ נאמנים, שהביאו את הסכנה האיומה הכרוכה בהשחתת המוסר של מוסד מסוג זה. בניגוד לגירסה שהופצה, כאילו שתקו והשלימו עם הרצח ועדויותהשקר, ונועקו רק כאשר לא זכו בתפקידים שביקשו, האמת היא שפעלו מן הרגע הראשון וכלי הרף במסיגרת השב"כ עצמו נגד העוול, וכאשר נואשו מכל מאמץ פנימי פנו אל ראשיהממשלה. זה היה אחרי שביטדין מישפטי של השב"כ יזכה את הרוצחים על סמך עדויות-שקר.

לפיצוץ הפרשה גרמה בעקיפין עתירה שהגיש לבג"ץ אחד מן השלושה, רפי מלכה, בתביעה להחזירו לתפקידו, אחרי שראשי השב"כ הדיח את כל השלושה. שלושת מורדי השב"כ שילמו מחיר כבד עבור פעולתם המוסרית. הקריירה שלהם נפסקה בעוצמה, הם הושמזו והוכפשו בודו.

● מורדכי: נמעט דריכיון

ועמד סביר אחר לתואר אישיהשנה היה תת-אלוף (דאז) מ איציק מרדכי.

אם היה בפרשה איש דמוי-רדיפוס, היה זה הוא. מרדכי עמד בראש הכוח שהסתער על האוטובוס. בתפקידו כקצין-צנתנים-וחיל-רגלים-ראשי (קצח"ר), היה הקצין המביצע

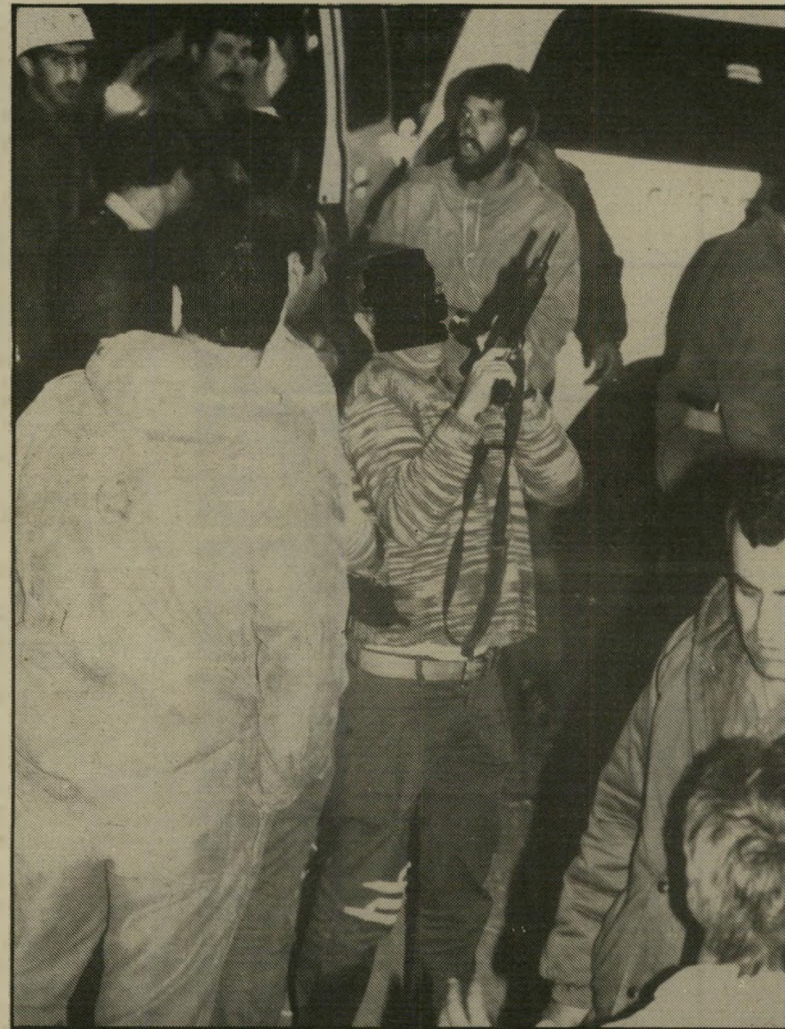
הבכיר במקום. שר-הביטחון משה ארנס והרמטכ"ל משה לוי, שבאו גם הם לשם, היו רק משקיפים לא-פעילים.

כאשר צולמו שני החוטפים החיים והכבולים בדרום מו האר טובוס, נראה איציק מרדכי בבירור פוסע לידם, כשהוא מחזיק בקנה-אקדחו בצורה ההופכת את הכלי למכשיר-הכאה. היה זה אך טבעי שיפול עליו החשד שהיכה את האסירים למות, מה גם שהוא לא הכחיש כי היכה אותם אחרי ההסתערות, כדי למלט מפיהם אם יש מיטעני-נפץ נוספים באוטובוס.

יתכן כי בתת-ההכרה הציבורית פעלה גם נימה גיוענית. מכיוון שמרדכי הוא ליד כורדיסטאן העיראקית, היו שנטו לייחס לו כמעט אוטומאטית נטייה לאלימות מסוג זה.

כאשר התגלתה לבסוף האמת, שנתיים אחרי האירוע, הביטו רבים בהערכה בקצין זה, שעמד בכבוד במבחן הקשה והממושך, בשעה שריחף מעליו ענן כה כבד. למרות שרבים נידו אותו, ושיקדומו בצבא עוכב, ולמרות שהיה משוכנע בצדיקתו, לא זעק מרדכי בקול רם, לא פרץ את מסיגרת המישמעת הצבאית ולא פנה אל הציבור.

היו שסברו כי מרדכי חיפה על השב"כ והסתיר את האמת, שהיתה לטובתו. אולם זוהי גירסה מוגזמת. מרדכי ידע כי מסר את שני החוטפים ליד השב"כ כשהם חיים, וכך סיפר לכל החוקרים. הוא לא ידע מה עשה בהם השב"כ לאחר-מכן. הוא לא האמין

במקום האירוע: ראשיהשב"כ שלום ואיציק מרדכי (מימין)

לשב"כ, אך אחרי שיצא זכאי במישפט הצבאי הקצרצר שנערך לו, שתק.

● זמיר: האנטי-גיבור

גיבור הבולט ביותר של הפרשה הוא אנטי-גיבור קלאסי. היצחק זמיר התמנה כיועץ-המישפטי-לממשלה בראשית 1978, על-ידי שר-המשפטים שמואל תמיר. אז סברו הכל — ותמיר בכללם — כי זהו אקדמאי שקט, עדין ומנותק מהחיים, שאפשר לשלוט בו בנקל. איש כזה היה רצוי לממשלה אחרי תקופת כהונתו הסוערת של אהרון ברק, שתרגם תרומה מכרעת לנפילת ממשלת המערך על-ידי החלטתו הסתר-הפשרות לחקור פשרות שחיתות של ראשיהשילטון, כגון אשר ידילין, אברהם עופר ולאה רבין.

גם ברק נבחר בשעתו מפני שהיה אקדמאי, שקט ועדין, שנראה כמרחף בספירות עליונות. כעבור זמן לאריב התגלתה הטעות. אותה הטעות התגלתה גם לגבי יצחק זמיר.

למרות שנראה כיקר, זמיר נולד בפולין לפני 55 שנים והגיע ארצה בגיל 3. הוא תירגם את שמו הגרמני, נכטיגל, לעברית בעת שירותו בצה"ל. כאשר ביקש חופשה של חודש, כדי לעמוד בכחיתו בפקולטה למישפטים, הסכים לכך הקצין האחראי בתנאי שישנה את שמו לעברית, וכך היה.

עם כניסתו לתפקיד היועץ-המישפטי, תפס את מקומו בחדר-הישיבות של הממשלה. זהו נוהג שהונהג על-ידי מנחם בגין בראשית כהונתו כראשיהממשלה. בגין החליט אז להשאיר ארבעה תיקים פנויים לר"ש, עד שזו תחליט להצטרף לממשלה, ואחר מהם היה תיק-המישפטים. בגין החזיק על כן בחמישה תיקים, שאותם ניהל במקומו יורם ארדיר כסגן-שר. בהיעדר שר-מישפטים אמיתי, שיעץ לממשלה בעניינים מישפטיים תוך מהלך הדינאמי ביישבותיה, הוזמן היועץ-המישפטי ברק להשתתף

באופן זהות הממשלה, נותן זה עדיין קיום, לפחות שכל שאר הפקידים, שמילאו את החדר כימי בגין, סולקו מזמן רק מזכיר הממשלה היועץ המישפטי נשאר.

בהדרגה הסתבר כי זמיר איננו ותרן ופשוט, למרות חזות המאופקת. שוב ושוב הרגיו חברים בממשלה וחברים בליכוד בהחלטותיו, עד כי הימין היות-רקיציני ראה בו שמאלן ודרג לאיפסם לפטרו. בין השאר הרגיו את הימין החלטתו להעמין לדין את אנשי אירוגן-הטרור היהודי, החלטתו שלא להעמיד לדין את האישים הישראליים שנפגשו עם ראשי אש"ף במסיגרת שי-דרשיה למען השלום, ועוד ועוד.

אחרי קרוב לשמונה שנים החליט זמיר עצמו שהגיע זמנו ללכת, ובפברואר 1986 הודיע לממשלה על כוונתו להתפטר ברגע שיימצא לו מחליף. הודעה זו היתה עתידה למלא תפקיד חשוב בשיא פרשת-השב"כ.

כמה ימים לפני הודעה זו הגיעו לזמיר הדים עמומים ראשוניים על התרחשויות בשב"כ. הוא לא ייחס להם חשיבות. אולי גם שמו שאם יצמח משהו מן העניין הזה, יצטרך יורשו לטפל בזה. אולם כעבור כמה שבועות לא יכול היה זמיר להתעלם עוד מ הידיעות. הוא שמע אותו מפי אנשי משרדו. לפי גירסה שהופצה אחר-כך במיכתב דונון של ח"כ חיים דרזקמן, איש הימין הקיצוני, שמע זמיר על כך מפי דורית בייניש, סגנית פרקליטה-המדינה, שהיתה, לדבריו, ידידה של ראובן חזק. גירסה אחרת אמרה שהדבר נודע לאנשיהפרקליטות מפי אנשי המחלקה המישפטי של השב"כ, שעמם קיימו ריונים תכופים במסיגרת עבודתם המשותפת. זמיר עצמו סירב לגלות את מקורות.

זמיר הנרעס מיהר אל ראשיהממשלה והודיע לו על החלטתו לפתוח בבירור העניין. פרק הימנים וגמגם, ורק אחרי שזמיר עמד על רעתו בתוקף, הסכים ראשיהממשלה שהיועץ יזמן אליו את שלושת מורדיהשב"כ, כך נכנס זמיר לעובדי הקורה.

חקירתו של היועץ-המישפטי התנהלה בסודי סודות, ואף מילה אחת לא רלפה החוצה.

● מודעי: הפיצוץ

הפיצוץ הגדול כא במוציא יום-השבת, ה-24 באבי. הטלוויזיה שידרה סקופ: פקיד בכיר נחמד בעבירות חמורות. תוך דקות ידעו כל המיזמי כי הכוונה היא לראשיהשב"כ, וכי הדברים מתייחסים לפרשת-האוטובוס.

יום לפני כן התכנס "שרינו" (שרי המערך) — ודנו בחשאי בפרשת השב"כ, שהיתה עדיין סודית. הם החליטו פה אחד לתת גיבוי מלא ליועץ-המישפטי, הדרוש חקירה. יתכן שראוי בכך עילה טובה לנגח את הליכוד, שהחזיק בשילטון בשעה שקרו הדברים. שימיעון פרס נאלץ להיכנע להחלטה זו.

אולם הפיצוץ במוציא-שבת שינה את הכל. שרי המערך היו משוכנעים כי ההדלפה באה מפי יצחק זמיר.

האמת, שלא פורסמה מעולם, היתה שגנה לגמרי. היתה בה הוכחה נוספת לכך שפרטים שוליים יכולים להשפיע על מהלך ההיסטוריה בצורה בלתי-צפויה.

חודש וחצי לפניכן סילק ראשיהממשלה את יצחק מודעי מתפקידו כשר-האוצר, מפני שהשמיע הצהרה מעליבה. כפשרה הועבר מודעי למישרדה-המישפטים, ושם ישב זומם נקמה.

הוא שמע על פרשת השב"כ בעיקבות עתירתו הסודית של רפי מלכה לבג"ץ, וסירובו של היועץ המישפטי לייצג את המדינה בהליך מישפטי זה. היה זה מודעי שהדליף את הידיעה לטלוויזיה, מתוך תיקווה להביא לפירוק הממשלה וכך יתאפשר לו לחזור לאוצר בממשלה הבאה.

ביום הראשון בבוקר בא זמיר ליישבות הממשלה כרגיל, מבלי לחוש בדבר בלתי-רגיל. לפתע קיבל לידיו נוסח של החלטה שהופצה בין השרים, כמקובל ביישבות הממשלה. ההחלטה אמרה כי התפטרות היועץ המישפטי נכנסת לתוקפה מייד, וכי השופט המחוזי מתמנה במקומו.

זמיר היה המום. הוא לא פתח את פיו. כמה שרים יצאו בחצי-פיה להגנתו, ועל-פי דרישתם שונתה ההחלטה: זמיר ימשיך לכהן בתפקידו במשך שלושה ימים נוספים. כמה שרים גם השמיעו תשובות שגרתיות.

מכאן התקדמו הדברים בקצב מהיר. סילוקו של זמיר פתח את הפתח לתהליך התנינה, לגניות הרעיון של ועדת-החקירה ולנסיון לקבור את הפרשה כולה לצד קורבנותיה.

זמיר עצמו התנער מכל הילה של גבורה בפרשה זו. כפי שאמר למקורביו, הגיבורים האמיתיים הם שלושת מורדיהשב"כ שהקריבו את הכל. הוא עצמו, כך טען, לא הקריב דבר, אלא רק מילא את תפקידו כפי שהובן אותו, וכפי שכל יועץ-מישפטי הגון אחר היה נוהג במקומו. מורדי השב"כ, לעומת זאת, פעלו מעל לחובתם ומעבר לצו התפקידים. זמיר התכוון במילא לפרוש, ולכן לא סיכן את תפקידו. אומנם שילם גם הוא מחיר מסוים, ביחסיו עם מוסדות שונים, אך אין זה רומה למחיר ששילמו מורדי השב"כ.

בסוף תשמ"ז נסע זמיר לחצי שנה לבריטניה, לשם הוזמן לצורך מחקר. בינתיים לא חזר לאוניברסיטה. כנגד זמיר אפשר היה לטעון כי לא היה צריך להתפטר משהגיעו אליו ההדים הראשונים של הפרשה, ושאסור היה לו להשלים עם הדחתו בשיא הפרשה, כשהמשך מילוי תפקידו היה חיוני לעשיית הצדק ולקיום שילטון-החוק. עד כמה שזה היה חיוני הסתבר לאור הפעילות של יורשו בתפקיד, היועץ המישפטי יוסף חריש. הוא התגלה כאומריהן מובהק של הממשלה, המקשט את הכרעותיו הרופטות באמרות